

ADABAKIAK

Ikasle.—Zure galdera luzaroan eduki dugu erantzunik gabe, luzaroegi, egia esan. Berandu obe den ezkeror, ordea, iñoiz ez baiño, emen dijoakizu dakiguntxo.

Zure galdera orretan, oker ezpagaude, “Gipuzkoa’ko idazle zaarren” oitura batez mintzatzen zifian: aditzea zenduenez, alegia, era berezi batean eta balio berezi batekin erabiltzen zituztela oek *zatekean*, *ziokean* eta antzeko adizkiak.

Era eta balio berezi oek Iztueta’ren pasarte batetik ezagutzen ditugu ozta-ozta. Eta nola erabiltzen dituen azaltzen ibilli bearrean, errazago bide da, eta baita atsegiñago ere, Iztueta’ri berari itza ematea. Itzaldi luzexkoa da agian, baiña bizia eta aberatsa, idazle ori bere baitatik ari zen guztietan bezala. 1847’ko *Guipuzcoaco Provinciaren Condaira edo Historia*-ren 250’gn. eta ondorengo orrialdeetatik arzen dugu:

“Ez da oraindic urte asco, Devaco mugapean guertatu izan dala lance bat adigarria chit, eta gogoan ondo euquitzecoa. Tolosaco plazan jocatzeo lau cecen arrapatzera *joan ciatezquean* mendira Las-turco bost mutil gazte bei eciac arturic, beste ascotan bezala. Beguiz-tatuac ceuzcaten lau cecenetic iruac atzemanic, ifini omen cituzten bei aciaquin batean echeraco bidean; bañan laugarrena izanic besteac baino indartsuagoa, pizcorragoa, eta ibiltari gueiagocoa, sartu omen citzaien chara andi batean. Orduraco arras necatuac arquitzen omen ciran cecen arrapatzalleac. Guztiaz ere bost mutiletaco batec artu omen ceban asmo sendo betea, ezic, cecen izu iguestuari etziola laga bear, alic eta atzeman cezan arteraño. Jarraitu omen cion berac bacarric, chara zabal andia igaroric mendi zulo guztiac barrena achi achica; eta noizpaiten ere, cecena beragana giraric jarri omen citaion aur-quez aurque erasotzeo moduan. Bereala alcarganatu omen ciran biac bat batean, colpea nai erara emateco lecuric cecenac etzeban unean,

eta oratu omen cion mutilac adar bietatic portizqui; bai ta eutsi ere irme, cecena arras aunatu zan arterañoco guztian, Ordu bian bezalatsu irauñ omen ceban jazarra andi onec. Mutilac ez omen ceban beneric eguiten, ezpada, adarretatic irme eustea; bañan cecena *ne-catu zatequean* arras, aifi carga pisua beregandic ezin quenduaz. Gue-roagoeneraco, cecena quemem bagueturic *erori zaquean* lurrera, eta berari eutsiaz cegoela, asi omen zan mutila lagunai ojuca, eta nequez bederic biribillatu omen cituen beretaco bi bei eci batequin, ceñari loturic eraman zuten ardi malsoa becñ humill echera laugarren cecen indartsu ibiltari andi hura, Jazarra gogoangarri au cecenarequin eguin izan ceban guizona, oraindic biciric arquitzen omen da Lastur-en.

“Milla, zazpieun, berrogei ta amasei urte inguruan, Ataun-go plazan bertaco mutil batec escu utsic eguin izan omen cion burruca, artzaur andi bati. Erri bereco artzain batec omen ceucan zacur indartsuren bat mendian ardiai contu eguitemo, otsoac ere burrucatzen ciuena. Artzain au bere zacur andiaren ipuinac contatuaz erronca ceriola egon oi omen zan iristen zan toqui guztietan. Beingo batean Ataungo ardanguelan jardunqui berporean ciarduala, jabetu omen citaion bertaco mendi-mutil gazte indartsu bat, esaten ciolaric, ezen, aren artzanora andiari bera jarrico citzaiola atzapar utsac beste erramientaric bague Errico plazaren erdian, baldin cerbait ondocho jocatu nai baceban. Bereala eguin omen zuten apustua, onza bana urre eta amarna ardi jocatzeo, urreneco Igande arratsaldean beren Errico plazan. Mutil onec eraguin omen ceban plazaren barren-aldechoan arrizco eser-aulqui bat, alceban indar guztia bizcarrarequin atze-alde-roncz eguin arren muguitzen etzala. Apustu onen barria zabaldu omen zan goierri guztian, eta icustera *batu zatequean* guztiz asco. Jocatu bear zan demporan jarri omen zan mutila bere eser-toqui arrizcoan, escuico belaun-burua larrugorrituric zacurragana beguira cebala, eta deitu omen cion zacur jabeari, bota cequiola bere artzanora andia. Esan ta eguin, bota omen cion aisheatuaz, eta mutila, belaun-buru larrugorricoa aurrera cebala, berarequin ari omen citaion cirica. Artzanoratzar orrec iritsi bezin prest *oratu nai cioquean* belaun-burutic; bañan, aoa alceban guztia zabalduric ezin ondo moldatuz ari zan bitarte labur artan, mutilac artu omen ciozcan ao sapai biac escu bana-etan, eta eguin cion batetaco indar portitzaren bidez, iriqui omen ciozcan masalla-ezur biac arras, alde bana-etara; non *guelditu izan zatequean* artzain erronca andiac boteaz cebillena, onza urrea eta amar ardiac galtzeaz gañera, aimbeste maitatzen ceban zacurra bague. Nere aitac icusi omen ceban apustu au jocatzen, ceñari, eta aurreragoco guizon ascori entzun izan nioten guertacari au bein baino gueiagotan.”

Oneraño Izteuta, eta etzenion bear bada luzetsiko. Argi eta garbi ageri da or, gure ustez, adizki orien balioa. Elkarren aldamenen eta

bata bestearen ondotik baitatuz *joan ciatezquean* eta *ifini omen cituzten*, *ez omen ceban besteric eguiten* eta *necatu zatequean*, *erori zatequean* eta *asi omen zan*, *zabaldu omen zan* eta *batu zatequean*, *oratu nai cioquean* eta *artu omen ciozcan*, *iriqui omen ciozcan* eta *gulditu izan zatequean*. Beraz, dirudienez, arrigarri xamar zaizkigun adizki oriek onelaxe itzul genitzaizke gaurko izkeran: *joan omen ziran*, *necatu omen zan*, *erori omen zan*, *batu omen zan*, *oratu nai omen zion*, *gelditu izan omen zan*. Era auxe da, ain zuzen ere, Iztueta'k berak maizenik darabilena, bere garaiean ere usuagoa eta arruntagoa zelako, noski; besteak, berriz, ordurako ere, zaartuxea dirudi.

Ona orain gure galdera, irakurle guztiei zuzendua: arkitzen ote da orrelakorik besterengan? Guk- eztugu besterik ezagutzen, baiña gure ezjakifaren neurria oparoezia da, guztiok dakitenez, orren bitartez ezer neurtzen asteko.

Eta, oneraino eldu geran ezkeru, beste oartxo bat, or Iztueta'k darabilen *jabetu* itzaren inguruan. Azkue'k, iztegian, Bidasoa'z arunkotzat jo zuen eta "apoderarse, apropiarse" itzuli, soil-soillik. Geroago, ordea, eskuz geitu zituen eraskifietan, "enterarse" dela dio, Gipuzkoa'ko Asteasu'n. Gogoratzen aal zera orretara erabili zuela Lizardi'k "Eusko-bidaztiarena" olerkiaren eskeintzan: "Unamuno'tar Mikel, yaun argiari, gure ausardi gorriaz yabetu dedin".

Baiña ezta ori, bistan dago, Iztueta'k eman dion adiera. Aurrean daukagu Orixe zenak itz orrezaz idatzirik utzi zuen oartxo bat. Or gogorazten digu Harizmendi lapurtarraren liburuan "proteger" dela gutxi gora-beera *jabetu*: *Jabe bekit zure izen saindua*, eta abar. Leizarraga'k ere onela erabili omen zuen, non eztion arren, eta bukatzerakoan auxe dio: "Y recuerdo haberla oído también en AN en esta frase: *Nik errixta egiten diotet umeai, baña ama jabetzen zaiote* = yo reprendo a los hijos, pero su madre sale a su defensa." Esaldi oni geiago urbiltzen zaio Iztueta'rena, geiegi ezpada ere. Onena besterik baita: *jabetu omen zitzaion*, *itzaz jabetu omen zitzaion* bezalatsu, "itza artu zion", "itzetik artu zuen", "beretzat esandakotzat artu zuen" edo antzeko zerbait.

S. Pouvreau'k *jabetzea* "posseder, entrer en possession" itzultzen du aurrenik: "*Jabetu natçayo*, je me suis rendu maistre de luy". Beste adibide batzuetan, ordea, bestetara dakar: "*Jabe çaquitça bere herstura handian*, prenez le en vostre protection", Harizmendi'ren antzera, eta "*Ençunari iabetcea*, prendre pour soy ce qu'on a entendu dire". Azkeneko au eztabil Iztueta'rengandik urruti, dakigun frantses urriak iruzur egiten ezpadigu. Ikus A. Lhande'ren iztegia, itz orretan.

Narbaxa.—Eztugu lan andirik *luzc-labur* itzaz edo esaeraz dakiguna zure eskabidearen arabera adierazteko.

Lizarraga'gan (1571) arkitzen dugu aurrenik, *Testamentu Be-
rria*-ri erantsi zion zenbait itzen "declarationean" (ã.iii v°): "Orena
ezta Scripturán orain vsatzen dugun manierara hartzen, ecen lehena-
go eguna luce bacén labur bacén, iguzquiaren ilkitetik sartzerano par-
titzen cen hamabi orenetara, eta orenac luce-laburrean ciraden eguna-
ren araura."

Prai Bartolome'rena da bigarrena (*Icasiqizunac* I, 278), eta
onela dio: "Iracurlaac icusico davee Icasiquizun oneetan, verba batzuc
dagozala bitutaco letriagaz: *aa, ee, ij*, arimaan, deutseen, jadiichi...
Beste batzubetan verbac eurac, ta euretaricuac letra bacarragaz: poi-
tsan, dave, eguija... Euscal erri guztietaraco cetara oba dan jaquin
ezac, bijetara imini eraguin ditu. Esan legui: verbiaren luce laburra,
ascotasuna, ta jagocan aitutia eracusteco, obeto daguala letra bitu-
bagaz."

Irugarrena eta azkena, berriz, Ernani'ko eguerri-kanta batean
agertzen da. Azkue'k (*Euskalerrriaren Yakintza*, IV, 123, eta doiñua
bere *Cancionero*-an, 1136) ematen duen bezala aldatuko dugu. Ezta
orain aurreneko aldiz EGAN-en azaltzen, M. Lekuona jaunak leena-
go aipatu baitzuen (1956, 5-6, 29'gn. or.):

*Txamarra zartxo bat, jauna, zuri,
gorputz eder orren estalgarri,
emango nizuke gustu andiz
luzer laburrean ongi balitz.*

"En largura y anchura", itzultzen du Azkue'k. Bear bada, ordea,
emen "tamaña" esaten duguna edo geiago adierazten du or. Nolanai
ere, itz edo esaera ori ederki edatua zegoen noizpait eta agian ezta
oraindik arras galdua, Beskoitze-aldean, Bizkaian eta Ernani'n ager-
tzen zaigun ezkeror. Itsusia ote deritzazu gure artean erabiltzeko?

Txantxiku.—Au ezta erantzuna, galdera baizik.

Oñatiar ez geranok ere badugu Oñati'ko San Migel, iñoiz Jaun-
done Mikele izandakoaren entzute eta berri. Ango apaizak izan ziran
bein batean, Eneko zeritzana zutela buru, Gebera'ko judu euskaldunei
jokaldi makurra jokatu ziotenak.

Orain berriro Lopez Mendizabal jaunak gogorazi digu aartzuxe
geneukanoi Francisco Asenjo Barbieri'k argitara zuen *Cancionero
musical de los siglos XV y XVI* deritzan kanta-bildumak baduela
zer-ikuski euskera zaarrarekin: ikus *BRSVAP* 17 (1961), 438-440.
Aren deiari erantzunaz, beraz, bilduma ori esku-artearen genduela
Mondragoë'ko Juantxo delako batek erdal gaiztoz egin edo kantatu
zituen bertsoak arkitu ditugu (417, 213-214'gn. orrialdeetan). Osorik

emango ditugu, iñor aspertuko eztutelakoan, zenbait a-ri daraman azentua kentzea beste aldaketarik gabe:

*Un, señora, muerto habías
A Juancho de Mondragón
Y no tenias e razon.*

*Señora, eres tan hermoso
Que a matas a vida mia;
Amor tuyo es tan gracioso
Que le das a mí mal día.
Sabes mucha raposía,
No lo entiendo yo tu amor,
Jura a Dios bay fe de aquelo
Que lo has mala condicion.*

*Juro a San Miguel de Oñate
El que calza bragas d'oro,
Si no me das a rescate
Mi venir es todo lloro.
Por el calle donde moro
Le veo a missa pasar
Y en las fiestas de holgar,
Que a mata su aficion.*

*Darte he cosas bonicas,
Muchos cuentos y manillas
Y zapatas mucho ricas
Y otras cosas maravillas;
Muchos frutos y rosquillas,
Nuégados y caracoles,
Darte he urdaya con coles,
Qu'es muy rico comezion.*

Argi daude, euskaldunontzat beintzat, *urdaya* eta *bay fe*, Torres Naharro'gan irakurtzen den *Bai*, *Fedea*-ren bixkia: *nuégado* ere itz ezaguna da, baiña ez euskal-itza. Argi dago gaiñera zenbait itz Barbieri'k gaizki irakurri zituela ala bestek paperera gaizki aldatu: *e razon*, *a matas*, *a rescate*, euskaldun baten *arrazón*, *amatas* eta *arrescate* dira noski.

Argi eztagoena, ordea, guretzat beinipein, besterik da: nondik datozkio Oñati'ko San Migel'i urrezko "praka" oriek? Edozein oñatiarrek eta batez ere Zumalde adiskideak dute itza orain, gure kezka uxa dezaten aal baledi.